

ISTORICUL SCRISULUI ȘI AL INSTRUMENTELOR DE SCRIS – PROIECT DE EXPOZIȚIE –

Ioana COȘEREANU

Am considerat că, într-un muzeu al literaturii, este necesar să existe și o expoziție referitoare la scris și materiale de scris – modalitate esențială de exprimare și existență a oamenilor de litere și nu numai.

Prezentăm, în lucrarea de față, o scurtă istorie a evoluției semnelor grafice, de la apariția lor și până în prezent, precum și evoluția suporturilor și a instrumentelor de scris și de multiplicare.

Am inițiat aceasta ca urmare a acumulării, în patrimoniul nostru, a unei reprezentative colecții de truse, mașini de scris, accesorii de birou și alte obiecte din aceeași categorie, provenind de la personalități binecunoscute ale culturii noastre și având fiecare povestea sa.

Felul în care este receptat acest gen de exponate a fost deja testat prin organizarea unei expoziții temporare de mai mică anvergură (în care au fost expuse câteva dintre obiectele din patrimoniul anterior menționat), iar reacțiile publicului și ale mass-mediei, fiind deosebit de favorabile, ne-au îndemnat la dezvoltarea proiectului.

Scrierea, adică reprezentarea grafică a ideilor, a limbii, este condiționată de gradul de dezvoltare istorică a fiecărei națiuni, de stadiul de evoluție a limbii și a structurii sale gramaticale.

Inventarea scrisului în Sumer (Mesopotamia) marchează un moment crucial în istoria civilizației și, într-un cadru mai general, de evoluție a mijloacelor de expresie umană. Scrierea sumeriană arhaică se compune din linii curbe simbolizând silueta obiectului reprezentat.

Originile scrisului, în conformitate cu teoriile anumitor cercetători, sunt plasate în perioada apariției primelor semne **desenate** sau **gravate** de către strămoșii noștri îndepărtați, **Homo sapiens**, acum 40.000 de ani.

Scrierea **cuneiformă**, sumero-akadiană, inventată și folosită de către sumerienii în mileniiile IV-III, este cel mai străvechi sistem de scriere pe care ni l-au demonstrat documentele. Întâile traduceri din cuneiformă au apărut grație unui profesor german (1775-1853) care, înainte de 1802, fără a avea cunoștințe speciale de limbi orientale, expunea primele sale interpretări în fața Academiei de științe din orașul Grotfend. Sunt descifrate 13 semne, dintre care 9 sunt exacte.

Apariția scrierii **hieroglifice**, cea mai veche scriere egipteană, a coincis cu unificarea Egiptului către anul 3000 î.Ch. Folosirea acestei scrieri s-a menținut până către secolul al III-lea după Christos. Hieroglifile sunt denumite de egipteni ca semne sacre gravate care conțin **cuvântul zeilor**. Ele continuă tradiția scrierilor ideografice și fonetice aproape de desen.

Mai există alte două forme de scriere egipteană: cea denumită **hierotică**

– scrierea preoților, derivată din hieroglife, menținută până în secolul al V-lea după Christos – și scrierea **demotică**. Această scriere conține șapte semne din alfabetul **copt** (limba egipteană folosită după cucerirea Egiptului de către arabi, în anul 641). În 1822, egiptologul francez J. F. Champollion (1790-1832) descifrează primul caracterele hieroglifice și demotice înscrise pe piatra Rosette (fragment de piatră destinată a fi inscripționată, datând din 196 î.Ch.). Datorită descoperirii acestei pietre, în 1799, a fost posibilă găsirea cheii scrierii sacre egiptene.

Altă etapă în evoluția scrisului o constituie **ideogramele chinezești**, care au fost inventate tot în mileniul al III-lea î.Ch. Cele mai vechi documente scrise astfel au fost descoperite la Enan. Ele datează din secolele XIV-XII î.Ch. Vechea scriere chineză este adoptată și de coreeni, japonezi și anamiți.

Aceste semne abstracte ale limbajului și gândirii din Orientul Mijlociu, care merg până spre a doua jumătate a mileniului al doilea, stau la originile inventării alfabetului la fenicieni, alfabet care cuprinde 22 de semne și reprezintă punctul de plecare pentru cea mai mare parte dintre alfabetele existente.

Grecii își împrumută alfabetul de la fenicieni. Investiția fundamentală a alfabetului grec este introducerea și notarea riguroasă a vocalelor. (Cele două litere, *alfa* și *beta*, stau la originea cuvântului alfabet).

Mărturiile cele mai vechi privind scrierea **latină** pleacă din secolele al VII-lea și al VI-lea î.Ch. Prin intermediul etruscilor, alfabetul latin derivă din alfabetul grec. Roma îl impune întregului Occident antic. Cu un secol înainte de Christos, alfabetul latin conținea 23 de litere, la care s-au adăugat *y* și *z* din alfabetul ionian și, în Evul Mediu, *w*. Mai bine de 1,3 miliarde de persoane utilizează azi în lume alfabetul latin.

Alfabetul cirilic

Un călugăr grec, **Cyrille** (numit Filosoful), pe numele adevărat Constantin, a inventat, în 862, alfabetul **cirilic**. Acest alfabet **glagolitic** (de la glagol – cuvânt din slava veche) a fost modificat către începutul secolului al X-lea prin introducerea a 24 litere grecești. Schisma religioasă de la începutul secolului al IX-lea a determinat următorul fenomen: Rusia, Bulgaria, Serbia și Ucraina au adoptat alfabetul cirilic împreună cu ortodoxia greacă, iar Polonia, Cehia, Slovacia, Slovenia și Croația – alfabetul latin și catolicismul roman.

Alfabetul reprezintă o altă etapă definitivă pentru umanitate. Adoptarea sa constituie o reală democratizare a scrisului, care încetează să fie o artă ce reușește a fi stăpânită numai după ani lungi de practică; simplitatea relativă a principiilor sale deschide porțile către **a ști** și altor straturi ale populației care nu aparțin, ca altădată, în mod obligatoriu, numai castei scribilor sau preoților.

Folosirea alfabetului scoate scrierea din cadrul ideografic pentru a-l plasa într-un context fonetic care este acela al limbajului: toate combinațiile gândului pot fi exprimate prin permutări algebrice de semne asociate sunetelor. O asemenea posibilitate facilitează descoperirea, conservarea și difuzarea ideilor.

Mai există și un alfabet al gesturilor (primele coduri ale acestuia datează din 1620) și un alfabet al orbilor – alfabetul Braille (1829).

În România, primul reper legat de scris a fost descoperit în 1961, într-un sat din Mureș, unde s-au găsit trei tăblițe de lut ars care reprezintă scene de vânătoare: un animal ucis, vânătorul victorios și ofrandele aduse vitejiei. Este o formulă de **scriere ideografică**, cea mai veche formă de pe teritoriul românesc. Este datată în mileniile IV-III î. Ch., deci mai veche decât scrierile sumeriene de la Uruk.

Cea mai cunoscută inscripție dacică cu litere latine este găsită pe un vas la Sarmizegetusa: **Decebalus, fiul lui Scorilo**. Deși dacii aveau alfabet (nu ne-a rămas nici un document), după secolul al II-lea (adică după cucerirea Daciei) limba și scrierea latină se generalizează. Inscripțiile găsite sunt mai ales săpate pe piatră calcaroasă, de obicei pietre funerare.

Cea mai veche atestare a **unui fonetism românesc** este inscripția cu numele **PETRE**, imprimată cu caractere grecești pe un vas de lut descoperit la Capidava, din perioada posthunică.

În secolul al III-lea d. Ch. apare un alfabet cu **litere rune**, folosit de goții așezați la nordul Dunării. Semnele rune sunt combinații de linii și au fost găsite și în tezaurul de la Pietroasa și, pe alte două pietre, la Bunești, lângă Fălticeni. Aici își au originea semnele de pe răbojul românesc folosite de păstori și agricultori.

La origine, alfabetul cirilic al românilor, împrumutat prin filiera bizantino-slavă (secolul al IX-lea), a avut 45 de semne. Ienăchiță Văcărescu, în 1787, îl reduce la 33 de semne.

Limba latină vorbită (populară) este temelgia romanității limbii române.

Materiale și instrumente de scris

Papirus (3000 î. Ch.) – inventarea papirusului este atribuită egiptenilor. Materia primă pentru obținerea papirusului o constituie o anumită specie de trestie cultivată în valea Nilului.

Pergamentul – al II-lea secol î. Ch. – exista, fără îndoială, o rivalitate comercială și culturală între faraonul Ptolemeu și regele Pergamului, Eumenes, care, între 197 și 156 î. Ch., se află la originea inventarii pergamentului. Faraonul, cunoscând reputația strălucitoare a Pergamului, încetează să-l mai aprovizioneze pe Eumenes cu papirus. Scribii sunt astfel obligați să inventeze alt suport de scris. Pergamentul s-a obținut prelucrând pielea de oaie, capră sau de vițel.

Hârtia – cea mai veche a fost descoperită în anul 1965, într-un mormânt găsit de arheologi în regiunea Xian (China). Analizele arată că acel tip de hârtie a fost fabricat din fibre de canabis (cânepă) amestecate cu lână (în jurul secolului al II-lea î. Ch.). Dar abia în vremea împăratului Hedi (88-106) a început fabricarea hârtiei pentru scris. Inventatorul a fost Caitun, un eunuc al împăratului, care a pus la punct o metodă puțin costisitoare, plecând de la scoarță de copac, deșeuri din lână și alte materiale. Arabii însă sunt aceia care o introduc în Spania. Cel mai vechi manuscris european pe hârtie a fost găsit la Burgos, în Spania, și datează de la începutul secolului al XI-lea.

Creionul – în 1564, descoperirea grafitului în Cumberland (Anglia), la frontiera cu Scoția, permite inventarea creionului. În Franța, pătrunde în timpul

lui Ludovic al XIII-lea. Primul creion port-mină a fost inventat în 1915 de japonezul Takuji Hayakawa.

Cerneala – chinezii inventează cerneala cu 2500 de ani înainte de Christos. De asemenea, și în mormintele egiptene au fost găsite papirusuri scrise cu penițe din trestie sau metal, folosind cerneala.

Istoria **stiloului** pleacă de la regina Ecaterina a Rusiei (1748). Între 1800 și 1900, inventarea stiloului proliferază, mai cu seamă în S.U.A. Primul stilou, care purta cu adevărat acest nume, este inventat de Lewis E. Waterman, în 1884.

Tiparul

Preludiul în apariția cărții pleacă de la **imprimeria chineză**, invenția care, născută în China în anul 700, evoluează pe o lungă perioadă de timp și folosește tehnici foarte diversificate.

Printre primele ar fi tehnica marcării, care se apropie cel mai mult de aceea a tiparului. Primul text astfel imprimat (cunoscut) datează din secolul al VIII-lea. Este vorba despre un rulo de hârtie descoperit în Coreea de Sud, dar adus, cu certitudine, din China, și care conține o sutra budistă. Arheologii datează acest document din perioada 704-751, iar prima carte tipărită a fost descoperită în 907, la Tunhuang, în Asia Centrală, și este o traducere în chineză a sutrei de diamant, scrisă în sanscrită în anul 868 de Wang Chieh. Tehnicile tiparului se răspândesc în China pe parcursul secolului al X-lea, mai întâi în nordul Chinei și apoi în sud. După 960, tehnicile sunt exportate și în țările vecine. Fabricarea caracterelor mobile în metal fuzibil începe în Coreea la sfârșitul secolului al XIV-lea și în secolul al XV-lea în China. Este apoi adoptată și în Turcia orientală în secolul al VIII-lea, iar difuzarea în vest este o consecință a cuceririi Turkistanului de mongoli, în secolul al XIII-lea. Năvălirea hoardelor mongole în Polonia (1259) și în Ungaria (1283) a favorizat transmiterea sistemului de fabricare și în Germania. Tehnicile xilografiei sunt cunoscute în Europa începând cu anul 1377. Țesăturile imprimate sunt atestate și mai de timpuriu, secolele al VI-lea și al VII-lea în Franța și Germania, iar gravurile pe lemn din perioada 1400-1450 în Germania meridională și Venetia. În orice caz, apariția cărții este un fenomen european: prima carte este imprimată la Venetia în 1470, apoi, la Paris, în 1471, la Cracovia în 1474. În 1500, 236 de orașe europene posedă propriile ateliere de imprimerie.

Un nou procedeu de scriere îl constituie **mașina de scris**. Inventarea mașinii de scris marchează o dată importantă în istoria comunicării și în istoria raporturilor sociale. Istoria mașinii de scris debutează cu brevetul obținut de englezul Henry Mill, în 1714, pentru o "mașină" sau o metodă artificială de imprimare sau transcriere a literelor. Urmându-l pe Mill, diverși inventatori propun variate procedee de scriere mecanică (F. Von Knaus, 1753-1760; Pingeron, 1780; L'Hermina, 1784). Prima mașină de scris demnă de acest nume datează de la începutul secolului al XIX-lea și este opera italianului Pellegrino Turri (1808) și Pietro Conti (1823). Ele sunt concepute pentru orbi. Dar contribuția cea mai importantă este aceea a francezului Xavier

Progin în 1833 – mașina de scris cu tuș. În Italia, Giuseppe Ravizza perfecționează sistemul, difuzându-l în 1855. Mașina lui Ravizza este rapidă și folosește pentru prima oară o bandă cu cerneală.

Realizarea în practică și fabricarea în serie a mașinii de scris, care încorporează esențialul din inovațiile precedente, este opera colectivă a lui Christopher Latham Sholes, Carlos Glidden și Samuel Soule, între 1867-1868. Fabricarea modelului în serie începe cu anul 1873 și este comercializat sub numele de **Remington** – model I și astfel se deschide calea dactilografiei moderne.

Pe parcursul unui secol, mașina de scris cunoaște transformările care ameliorează atât calitatea lucrului (cu mașina electrică ce uniformizează lovitură), maniabilitatea sa (cu mașina portabilă), cât și, în sfârșit, modul său de utilizare, cu (în 1961) mașina IBM, care permite schimbarea caracterelor. Dominația acestui tip anunța revoluția informatică (tratarea textului).

Marile modele de mașini de scris

Mașini de scris cu percutor:

- Ravizza, 1855
- Sholes, 1867
- Sholes & Glidden, 1873
- Remington II, 1877
- Yost, 1877 (scriere oarbă)
- Franklin, 1877
- Daugherty, 1890 (semi-frontală)
- Fitch, 1891 (lovitură deasupra)
- North, 1892 (semi-vizibil)
- Underwood, 1896
- Remington VIII, 1897
- Ideal, 1900 (vizibil)
- Continental, 1904
- Royal, 1906
- Mercedes, 1907
- Imperial, 1908
- Remington 10, 1908
- Smith Premier 10, 1908 (frontală)
- Olivetti M1, 1911 (vizibil)
- Parkeo, 1912
- Remington portabil, 1919
- Olivetti M20, 1920
- Invieta, 1921
- Olivetti M40, 1931

Mașini de scris electrice:

- Edison, 1872 (cu lovitură radială)
- Writing-boll, 1870 (cu matriță)
  - Empire, 1892

- Lambert, 1896
- Adler, 1899
- cu bară radială
- Kanzler, 1903
- Noiseless, 1914

Mașini de scris cu elemente intersanjabile:

- Crandall, 1879 (cu cilindru)
- Hammond, 1881 (navetă)
- Columbia, 1883 (dispozitiv circular)
- Chitage, 1890 (dispozitiv circular)
- Dactul, 1893 (cu bare)
- Helyco, 1983 (cu bare)
- IBM, 1961 (cu margaretă)

Expoziție – Proiect

Instrumente de scris și tipărit
din patrimoniul **Muzeului Literaturii Române Iași**

Vitrina 1

1. Trusă de birou – N. Gane (suport scrisori, sugativă, călimară, cuțit, presse-papiers, calendar)
2. Ceas din aur cu suport cupru – N. Gane
3. Lunetă – C. Stere
4. Tabacheră din argint – N. Gane
5. Binoclu pentru teatru
6. Pocal lucrat în nucă de cocos și montură de argint aurit

Vitrina 2

1. Călimară și toc – I. Creangă
2. I. Creangă – prefață la "Poveștile mele"
3. Garnitură de birou – C. Hogaș (sfeșnice fildeș cu pedestal de monochit, port sugativă cu rulu de fildeș, foarfece, suport fildeș foarfece, suport fildeș cu toc, dălțiță și cuțitaș, ruletă)
4. Carte de vizită – C. Hogaș
5. "Pe drumuri de munte" – C. Hogaș (cu autograf)
6. Coșuleț din pai – C. Hogaș
7. Cuțit de lemn cu încrustații
8. Cărnețel din catifea
9. Mașină de scris marca "Remington" – C. Petrescu
10. Mașină de scris marca "Olympia" – D. Botez

Vitrina 3

1. Călimară din marmură – M. Kogălniceanu
2. Portsugativă - M. Codreanu
3. Clopoțel din alamă pentru birou
4. Călimară de buzunar, secolul al XVIII-lea
5. Mapă din piele – C. Petrescu
6. Cuțit pentru corespondență
7. Mss. M. Kogălniceanu
8. Toc din os cu peniță claps – C. Petrescu

Vitrina 4

1. Suport plicuri – Muzeul Teatrului
2. Mapă de corespondență – T. Burada
3. Mapă din lemn de stejar cu ornamente metalice – N. Soutzu
4. Vas napoleonian cu cadru metalic și diverse cărți de vizită
5. Plic, foaie, carte de vizită cu monograma familiei Șuțu
6. Coupe-papier din os
7. Călimară din cristal cu suport de alpaca argintată – I. Negruzzi
8. Cutie pentru corespondență – C. Negruzzi

Vitrina 5

1. Port-plicuri și scrisori – C. Petrescu
2. Presse-papiers din ceramică albă – C. Petrescu
3. Mapă din piele, maro – C. Petrescu
4. Suport calimară și portsugativă și toc – C. Petrescu
5. Cutie pentru penițe – C. Petrescu
6. Cuțit pentru corespondență – C. Petrescu
7. Scrisori – C. Petrescu, 2 buc.
8. Revista "Gândirea", 1923
9. Mapă pentru corespondență din piele cu ornamentație și închizătoare din alamă – C. Petrescu
10. Sigiliu
11. Mașină de scris – donație Asociația Scriitorilor Iași
12. Mașină de scris – G. Topârceanu (Constantin Romanescu)

Vitrina 6

1. Călimară – O. Cazimir
2. Stilou "Brillant" – O. Cazimir
3. Suport toc, presse-papiers și cuțit pentru corespondență, ștampilă – M. Codreanu
4. Cartea "Baltagul"

5. Suport creioane, cuțit din lemn pentru corespondență, călimară și stilou, carte de vizită – M. Sadoveanu
6. Scrisoare M. Sadoveanu către Marioara Davidoglu
7. Cutiuță din cristal cu cadru metalic pentru penițe – M. Codreanu
8. Semn carte – M. Sadoveanu
9. Mașină de scris – Ioanid Romanescu

Vitrina 7

1. Călimară cu figurină bronz – C. Negruzzi
2. Călimară cu ornament bronz – N. Gane
3. Toc rezervor și tampon pentru sugativă – G. Bacovia
4. Călimară din sticlă – G. Bacovia
5. Călimară din cristal cu capac metalic
6. Călimară din lemn cu capace metalice – Nedelea
7. Călimară argint masiv cu semnături în limbă slavă
8. Călimară cristal (alb-negru) – C. Petrescu
9. Mașină de scris marca "Underwood"
10. Cutie din lemn, metal și sidex pentru corespondență – Alecu Beldiman
11. Mașină de scris – Eugen Andone
12. Coș pentru hârtii – G. Ibrăileanu

Anexă vitrina 7

9. Coupe-papier – M. Codreanu
10. Călimară din bronz

BIBLIOGRAFIE

- Ioan Opreș, *Ocrotirea patrimoniului cultural*, București, 1996
- Linda Dackman, *L'esthétique invisible*, în *Museum*, nr. 150, 1986, p. 210-212
- Dan Bernfel, *Le musée "participé"*, în *Museum*, 1993, nr. 179, p. 50-52
- Diana Finlay, *Au service de la communauté*, în rev. *Museum*, 1993, nr. 180, p. 8-12
- *Le livre mondial, plus de 1000 nouvelles inventions*, Paris, 1994
- *Les grandes inventions*, Larousse, Paris, 1991
- *Encyclopédie*, Larousse, Paris, 1992
- Dan Simionescu, Gh. Buluta, *Pagini din istoria cărții românești*, București, 1981